

**BOSHLANG'ICH TA'LIMNING TARBIYA DARSLARIDA SAIDRASUL
AZIZIYNING "USTODI AVVAL" ASARIDAN FOYDALANISH
IMKONIYATLARI.**

Raxmonova Gulisa Nomozovna

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida Saidrasul Aziziyning "Ustodi Avval" darsligidan foydalanish yo'llari ochib berilgan bo'lib, yangi darsliklarda berilgan mavzularni "Ustodi Avval" darsligidagi hikoyalar orqali o'quvchilarga yetkazish usullari keltirib o'tilgan. O'quvchilarga insoniy qadriyatlarni singdirish, ularni tarbiyalashda yangi usul maktabi tarafdorlarining pedagogik merosidan foydalanish yo'llari ochib berilgan.*

Аннотация: *В данной статье раскрываются способы использования учебника Саидрасула Азизи «Устоди аввал» в классах начального образования, а также упоминаются методы донесения до учащихся тем, заданных в новых учебниках, через рассказы в учебнике «Устоди аввал». Раскрыты пути привития учащимся общечеловеческих ценностей, использования педагогического наследия сторонников новометодной школы в их образовании.*

Abstract: *This article reveals ways to use Saidrasul Azizi's "Ustodi Avval" textbook in primary school education classes, and presents methods for conveying the topics presented in new textbooks to students through stories in the "Ustodi Avval" textbook. It reveals ways to use the pedagogical heritage of the supporters of the new method school in instilling human values in students and educating them.*

Kalit so'zlar: *Saidrasul Aziziy, Ustodi Avval, tarbiya, insonparvarlik, yomon odatlar, insoniylik.*

Keywords: *Saidrasul Aziziy, Master First, education, humanity, bad habits, humanity.*

Keywords: *Saidrasul Aziziy, Master First, education, humanity, bad habits, humanity.*

XX asr boshlarida yangi usul maktablari uchun o'zbek tilida tuzilgan alifbe darsliklari o'ndan ortiq bo'lib, bular ichida ayniqsa Munavvarqori Abdurashidxonovning "Adibi avval" (1907), Abdulla Avloniyning "Birinci muallim" (1912), Rustambek Yusufbek o'g'lining "Ta'limi avval" (1912), Muxtor Bakirning "Savod" (1913), Saidrizo Alizodaning "Birinci yil" (1917) kabi

darsliklari xalq ommasiga ma'lum va mashhur bo'lgan. Turkistondagi o'zbek tilida ochilgan yangi usul maktablarining o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berish jarayonida keng ko'lamda foydalanilgan bu darsliklar yangi usulda—"usuli savtiya"da yozilgan bo'lib, bunday usulda yozilgan dastlabki asar "Ustodi avval"dir. Darslikning muallifi toshkentlik Saidrasul Aziziydir. Saidrasul Aziziy o'zbek pedagogikasi tarixida «islohotchi pedagog» nomi bilan shuhrat qozongan.

Saidrasul Aziziyning nomini mashhur qilgan asar—"Ustodi avval"ni 1900 yilda yozgan. 1902 yildan 1917 yilgacha takomillashtirib, to'ldirib 17 marta nashr qilingan. Yangi usul maktabi o'qituvchilariga ham bu darslik manzur bo'lgan. Shu sababli bu maktablarda "Ustodi avval"dan alifbo darsligi sifatida foydalanilgan.

Darslik pedagogik va badiiy tusda bezatilgan bo'lib birinchi sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan. Darslikning birinchi betida bu haqida shunday yozilgan: "Turkiston viloyatidagi turk mo'minlarining oson tillarida birinchi muhtodilar uchun ta'lif qilingan asari jadida xususida alifbo kitobimizning nomi—"Ustodi avval". Darslikda yigirmaga yaqin hikoya va she'rlar kiritilgan bo'lib bu hikoyalarning aksariyati axloqiy xarakterga egadir.

"Ustodi avval"ni shartli ravishda uch guruhga bo'lish mumkin:

1. Saidrasul Aziziyning qalamiga mansub bo'lgan hikoya va she'rlar ("Poklik", "Onaga hurmat", "Aqlli o'g'il", "Befarosat", "Hamoqat", "Zuluk birla ilon", "Bir necha do'stlik uchun ahd qilgan musofirlar").

2. Sharq, chunonchi, o'zbek klassik adabiyoti va folkloridan foydalanib yozilgan hikoyalar ("Xat", "Beodob", "Chaqimchi", "Aqlli kishi", "Xulq va odob", "Ilm", "Fatonat").

3. Rus klassik adabiyotidan qilingan tarjimalar darslikda muhim o'rin egallaydi ("Tulki birla uzum", "Qishloqi birla bolasi", "Yolg'onchi cho'pon", "Vatani rus").

Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, Qur'oni karim va hadisi sharifdan namunalar berilgan, xalq maqollaridan ijodiy foydalanilgan "Ustodi avval" ta'limiy-axloqiy asar bo'lib, ko'pchilik tadqiqotchilar uni badiiy-pedagogik asar deb ham baho berganlar.

"Ustodi avval"da axloqiy xarakterdagi hikoyalar ko'pchilikni tashkil qiladi. Saidrasul Aziziy "Ustodi avval"da yaxshi va yomon bolalar, yaxshilik va yomonlik haqida shunday yozadi: odobli bola tozalik, shirinso'zlik va xushfe'l bo'lur. O'zidan kattalarni izzat qilib, kichiklarga shafqat qilib, har kimni shirin so'z va yaxshi hurmat ila xursand qilur. Ota va onalarga qarshi turub so'zlamas. Chaqirsalar "labbay" deb hozir bo'lib, buyurgan ishlarni "xo'p" deb, to'xtamasdin qilur. Ota va ona buyurgan ishlarni qilmoqdin erinib, sustlik qilib,

alarni ranjitmas. va qo'llarini kir va iflos qilmas. Choy ichgandan so'ng tinchlik va odoblik birla, kitoblarini olib, maktabga jo'nar. Yo'lda hech kim birla urushmasdin va o'ynashmasdin to'g'ri maktabga borur. Yaxshi bola kitob va daftarlarini kir qilmas va alarning chetiga har xil xatlarni bitmas va yirtmas, uyda yurgan vaqtida tinchlik va xushfe'llik ila yurar. Oz narsani talashib o'rtoqlari birla urushmas. Har kimni oldida ta'zim va odob birla o'turib, oz narsa uchun bironi so'kub va urushib, arazlab yig'lamas. Har kimni so'ziga qo'shilib so'zlamas. O'zidan so'ralgan so'zga odob birlan qarab turub javob berur degan fikrlar ilgari surilgan. Ushbu darslikdan boshlang'ich sinflarning tarbiya darslarida foydalanish imkoniyatlarini ko'rib chiqamiz. Buning uchun 3-sinf tarbiya darsligidagi mavzularni tanlab olamiz va qaysi mavzularni Saidrasul Aziziyning darsligidagi hikoyalar orqali o'quvchilarga yetkazish usullarini ko'rib chiqamiz.

O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimiga asos solinishi hamda boshlang'ich ta'lim, umumiy o'rta ta'limning tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilishi natijasida boshlang'ich ta'limning amaldagi maqsadi, vazifa, mazmun, prinsip va vositalari hamda usullarini tubdan isloh qilish, o'zgartirish zarurati paydo bo'ldi. Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish va ularga milliy hamda umuminsoniy tarbiya elementlarini singdirish amaliy jihatdan tadbiq qilinishi lozim. Bu o'rinda, milliy axloq tarbiyasi, ma'naviy-ruhiy hamda milliy nafosat va jismoniy tarbiya boshlang'ich ta'lim bosqichida ustuvor ahamiyat kasb etishi kerak, bunda o'quv materiallari shaklida berilgan ta'limiy matnlarda o'quvchilarga turli shaklda ma'naviy-axloqiy tarbiya va milliy nafosat meyorlarini, umuminsoniy qadriyatlarini singdirish nazarda tutiladi.

3-sinf Tarbiya darsligining III qismida berilgan Mening odatlarim mavzusini o'quvchilarga tushuntirish chog'ida yaxshi mavzuni bolalarga yanada tushunarli qilib yetkazish uchun Saidrasul Aziziyning Ustodi Avval darsligida keltirilgan Qishloqi birla bolasi hikoyasi orqali yomon odatlardan biri bo'lgan yolg'onchilik odati, uning oqibatlarini, har kim o'ziga tegishli bo'lgan narsalarga ruhsatsiz tegib bo'lmasligi, bu kabi odatlarga odatlanmaslik lozimligi ushbu hikoya orqali yanada aniqroq, yorqinroq yetkaziladi.

“Qishloqi birla bolasi”

Bir qishloqi xotin shaharga kelib bozordin bir necha xurmo sotib olib, uyiga olib borib, bir joyga quyub edi. Bir kichik bolasi ul xurmoni iskab qo'yub, nima ekanini bilmay, onasi uzoqroq ketgandin ul xurmodin bir donani olub edi. Taom vaqti etganda onasi ul xurmoni sanab hamma bolalariga bittadan beraman desa bitta kam qolibdur. Bolalarining otasiga aytdiki: “Bolalardin biri mendin beijozat

bir xurmoni olibdur”,-deb. Ul vaqtda bolalarning otasi hamma bolalaridan: “Kim oldi?”,-deb so’rsa, hamma “Men olganim yo’q”-deb javob berdi. Ul vaqt otasi aytdiki: “Har kim olgan bo’lsa maloli, zarari yo’q. Lekin yomon va qo’rqamanki, oni olib emoqni bilmay, danagi bilan yutgan bo’lsa, ertaga o’ladur”-deganida, bir kichik bolasi aytibdurki: “Danagini derazani orqasiga tashladim”-deb. Ul vaqtda hammalari kulganlarida, ul bola uyalibdur. Ma’lum bo’lurki, har kim o’ziga tegishli bo’lmagan narsaga beruxsat tegsa, ul boladek uyalur.

Saidrasul Aziziyning "Ustodi Avval" asarida tarbiyaviy hikoyalar muhim o'rin tutadi. Ushbu asar, o'z navbatida, yosh avlodni tarbiyalash va ularga axloqiy qadriyatlarni singdirish maqsadida yozilgan. Hikoyalar orqali halollik, to'g'rilik, mehr-oqibat kabi axloqiy qadriyatlar taqdim etiladi. Har bir hikoya o'quvchiga o'zini qanday tutish kerakligini, hayotda qanday muammolar bilan duch kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Tarbiyaviy hikoyalar ko'pincha hayotiy tajribalar asosida yozilgan bo'lib, o'quvchilarga muayyan vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini o'rgatadi. : Asarda o'quvchilarga o'z-o'zini tarbiyalash, maqsadga erishish va qiyinchiliklarni yengish haqida hikoyalar mavjud. Bu hikoyalar o'quvchilarga motivatsiya beradi. Ularda mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi insoniy fazilatlarining shakllanishiga erisha olamiz.

Saidrasul Aziziyning "Ustodi Avval" asarida berilgan hikoyalar orqali tarbiyalash yo'llari ko'plab axloqiy va ma'rifiy qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu hikoyalar tarbiyaviy jarayonni yanada samarali qilish uchun quyidagi usullarni taklif etadi:

1) Hikoyalarda keltirilgan hayotiy misollar o'quvchilarga muayyan vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini ko'rsatadi. Misollar orqali o'quvchilar o'z hayotlarida uchraydigan muammolarni hal qilish yo'llarini o'rganadilar.

2) Har bir hikoya axloqiy qadriyatlarni, masalan, halollik, adolat, mehr-oqibat kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. O'quvchilar bu qadriyatlarni o'z hayotlarida tatbiq etishga o'rganadilar.

a. - Hikoyalar oxirida berilgan savollar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini ifoda etishga, muhokama qilishga va o'zaro fikr almashishga rag'batlantiriladi. Bu metod o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

b. -Hikoyalarda o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqoti, ularning fikrlarini tinglashi va qo'llab-quvvatlashi ta'kidlanadi. Bu o'quvchilarning o'zini ifoda etishiga yordam beradi.

c. - Hikoyalarda o'z-o'zini tarbiyalash, maqsadga erishish va qiyinchiliklarni yengish haqida misollar keltiriladi. Bu o'quvchilarga mustaqil fikrlash va o'z hayotlarini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

d. -Hikoyalarda ijtimoiy mas'uliyat va jamiyatga xizmat qilish tushunchalari ham o'rganiladi. O'quvchilar o'zlarining jamiyatdagi rolini anglab, ijtimoiy muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi.

3) Bizningcha, boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalashda, ma'naviy jihatdan kamol toptirishda, sinfda o'tiladigan o'qish, tarbiya hamda sinf soatlari muhim ahamiyatga ega. Bunda xalqimizning axloqiy tarbiyaga doir boy pedagogik merosidan chunonchi, yangi usul maktabi tarafdorlarining axloqiy-ta'limiy asarlaridan unumli foydalanish lozim.

4) Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan tarbiya va o'qish darslari, shubhasiz, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda yetakchi xususiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat - T.: Fan, 2006.
2. Ishmuhammedov R. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. - T., 2008.
3. Ishmuhammedov R. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. - T., 2010.
4. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. - T.: "Istiqlol", 2003
5. Ne'matov Sh. E. "Turkistonda darsliklar yaratishning tarixiy yo'li va ularning didaktik asoslari". Ped. Fan. nomz. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss.... – Toshkent: 2009. – 169 b.
6. Saidrasul Aziziy. Ustozi avval. 14-tab'a. – Toshkent: V.I.Ilin litografiyasi, 1906. – 48 b.
7. Hamroev Sh. E. "Jadid ma'rifatparvarlarining darsliklaridagi badiiy matnlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalash". Ped. Fan. nomz. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss.... – Toshkent: 2009. – 225 b.